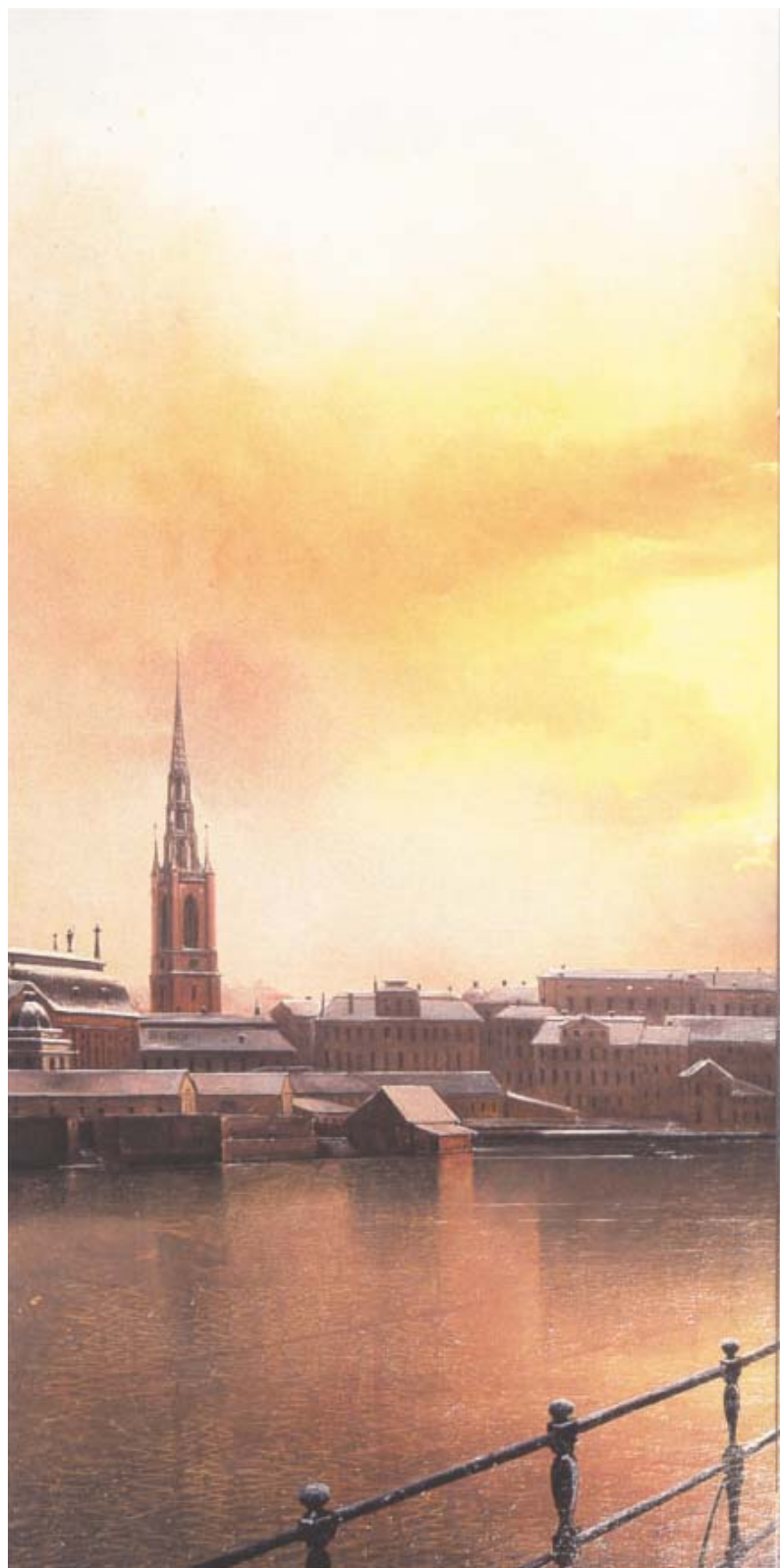


*Strömmens vatten  
med Riddarholmens  
byggnader som fond sedda  
genom två helt olika  
konstnärstemperament.  
Carl Bennets frysta 'foto',  
och 'blåmålar' Eugène  
Janssons kyliga morgon-  
ljus. Två stockholms-  
skildrare, sedda genom  
Bengt Lagerkvists alldeles  
eget temperament.*

Carl Stephan Bennet: Utsikt från Strömgatan över Strömmen och Rid-darholmen med Bondeska huset till höger.

Den här tavlan är målad på 1830-talet av en konstnär som för de flesta är alldeles okänd. En vinterbild från den tidens Stockholm, antagligen på eftermiddagen eftersom solen ligger lågt åt väster och lyser på Bondeska huset, ritat av 1700-talsarkitekten Erik Palmstedt i nyklassicistisk stil med palladianska pelare, rivet 1900 för restaurangen Rosenbad. Huset närmast till höger är det som vid sekelskiftet förvandlades till Sagerska palatset, franskinspirerat privathus med magnifikt trapphus, i dag bostad åt landets statsminister.

Folk är ute och promenerar i det vackra vintervädret eller står och pratar. Stan är fortfarande en småstad med invånare som ofta känner varann, särskilt i de här fina kvarteren med Arvfurstens palats runt hörnet (där Carl Bennet själv bodde) och mittemot, vid Gustav Adolfs torg, Gustav III:s opera, riven på 1890-talet. Här syns inga fattiga till – de bodde i Gamla stan eller på Söder. Det är bara fint folk som är ute och går – herrar i hög hatt och päls som står och pratar med varann till höger, några damer mitt i gatan samtalande om vart dagens shoppingtur ska ställas eller något annat problem, en officer till vänster med flera. Den enda enklare personen är mannen längst fram till vänster i pellerinkrage och någon slags uniformsmössa, antagligen kusk åt något fint herrskap. En som



Carl Stephan Bennet: Utsikt från Strömgatan, 1830-tal.

# En konstpaus



inte syns till är den demoniske författaren Love Almquist, känd Stockholmsfigur som just på 1830-talet skrev *Drottningens juvelsmycke*, romanen/dramat som börjar med mordet på Gustav III i hans eget operahus. År 1839 kommer Almquist att publicera en sensationell bok med titeln *Det går an*, som handlar om att leva i ett fritt förhållande utan äktenskapliga band, lika med bojer.

*Det går an* börjar med en hjulångarfärd på Mälaren från Riddarholmen som man ser till vänster på Bennets tavla, med kyrkans gjutjärnstorn i siluett mot himlen, istället för det koppartorn som störtade ner vid branden 1835. Längre till vänster syns Riddarhusets tak med Jean de la Vallées figurer, inspirerade av Berninis Peterskyrka och andra romerska barockkyrkor. I fonden långt borta ser man Strömsborg,

en liten ö med skiftande öden, ett tag restaurang med dåligt rykte där jag själv dansat runt.

### «Ett stycke av verkligheten»

Är Carl Bennets tavla ett märkligt konstverk? Antagligen inte, men liksom andra Stockholmsvyer från den här tiden med bilder av hjulångare och andra fartyg, som i sommar och höst

prytt Waxholmsbolagets turlistor, är den rolig att titta på ändå.

Vid den här tiden gällde det inte att åstadkomma ett konstverk, som enligt en berömd definition av Emile Zola långt senare är «ett stycke av verkligheten sedd genom ett temperament». Vad Carl Bennet hade för temperament vet jag inte och kanske ingen annan heller. Han hade kanske inget temperament alls. Det gällde inte det utan att avbilda verkligheten, till exempel det fina promenadstråket Strömgatan med utsikt åt Riddarholmen, så exakt som möjligt så att beställaren (vem det nu var) blev nöjd. Nästan som ett fotografi kunde man säga. Det är som om konstnärerna – om nu Bennet räknade sig som en sådan, egentligen var han dilettant och en av de många officerare som sysslade med konst på sin väl tilltagna fritid – kände på sig att den livsfarliga konkurrenten kameran skulle komma några årtionden senare.

Carl Stephan Bennet blev inte berömd och aldrig mer än en fotnot i konsthistorien (8 1/2 rad i Nationalencyklopedien), men knåpade flitigt vidare med att skickligt måla fotsteg i snön, det sjunkande vinterljuset över Bondeska husets fasad och Riddarholmen. Och berätta för oss precis hur Stockholm såg ut en vintreftermiddag för 170 år sedan.

## Gryning över Riddarfjärden

Ett stycke av verkligheten sedd genom ett temperament, så hade Zola uttryckt sin definition på ett konstverk. En definition som är svårslagen. Inte verkligheten sedd objektivt som kameran kallt registrerade eller tycktes registrera, utan sedd genom en människas temperament: lugnt, harmoniskt som man inbillar sig att officeren, fritidskonstnären Carl Bennet såg utsikten vid Strömgatan. Eller upprört, disharmoniskt som van Gogh när han gestaltade landskapet utanför Arles med brinnande solar. Eller Strindberg.

Det är svårt att leta upp något mer olikt Bennets bild av Strömgatan med Riddarholmen i bakgrunden, där allt är exakt och riktigt, än Eugène Janssons stora tavla Gryning över Riddarfjärden, målad 1899, alltså precis 100 år innan jag skriver det här. Samma fjärd fast sedd från andra hållet och så an-

norlunda! Sedd högt uppifrån Maria-berget på Söders höjder, närmare bestämt Bastugatan där han hade sin ateljé och där han nästan maniskt i årtal målade samma vatten med Riddarholmskyrkans torn i nattljus, gasljustets flämtande ljus utmed Söder Mälarstrand och lyktraderna vid Riddarholmen mittemot. Inga detaljer! Mer än Storkyrkan och Tyska kyrkans torn. Och det Eugène Jansson-blå vattnet som vattrat blått siden och gryningsljuset långt borta över himlens oroliga linjer, också i blått.

## En symfoni

Är det gryningen till ett nytt sekel han ser? Det sekel som skulle slå sönder så mycket av det 1800-talet, det stora framåtskridandets århundrade, hade skapat. Den nattliga visionen av samma motiv, kallad Nocturne (Eugène Jansson var en skicklig pianist), hade Ernest Thiel köpt – och finansgeniet, övermänniskan som annars inte hörde till de lättörda, hade gråtit av rörelse när konstnären målade den. Om prins Eugen, som köpte den här gryningsversionen, grät vet jag inte men tror det knappast, han var nog mer kungligt behärskad. En vision utan detaljer, utan människor. Det fanns aldrig några sådana i Eugène Janssons tavlor från den här tiden – innan den stora förändringen i hans konst kom och människorna, oanständigt nakna, kryllade innanför hans ramar liksom i Hills sjukdomsteckningar.

Gryning över Riddarfjärden är alltså ett alldeles originellt verk i svensk konst, så att man genast säger: Det måste vara Eugène Jansson och ingen annan! Knappast. Som så mycket i svensk konst har det sitt ursprung i andra länder. Amerikanen/engelsmannen James Whistler hade på 1880-talet målat tavlor med titlar som Nocturne med underrubrikerna Symfoni i blått och guld och silver, bilder som egentligen inte föreställde nånting, även om de var gjorda i ett nattligt London eller Venedig, utan bara var färger och fyrverkerier eller stjärnfall i natten. Whistler döpte sin tavla till Nocturne, som ett pianostycke av Chopin, och visade att konstarna kunde inspirera varann. Och poeterna skrev dikter som kunde låta som musik, så Vilhelm Ekelund som beundrat Whistler och

skrev: «O, vem spelar dessa toner, denna svidande musik på mitt hjärtas strängar, spända alltid, alltid alltför hårt?» Eller Ola Hansson som kallade en diktsamling för just *Nocturne*. Eller den störste av dem alla, Fröding, med sitt strängaspel, det silverklara.

Nej, Eugène Jansson, blåmålaren kallad lite föraktfullt, hade inte hittat på detta själv – det är märkligt nog ändå. Det kunde man se på den stora utställningen på Liljevalchs häromåret när



auktionspriserna sköt i höjden. Så slutade han 1904 plötsligt att måla sådana här tavlor och visade under tre år ingenting. Återkom med jättetavlor som alla föreställde män, nakna unga män – kvinnor existerade inte i hans konst eller liv. Och folk ramlade baklänges av förfäran. Eugène Jansson hade avslöjat sitt livs stora hemlighet. ■

*Bengt Lagerkvist*

*Bengt Lagerkvist, son till nobelpristagaren i litteratur Pär Lagerkvist, föddes i Fiskebäckskil. Togs en jur kand, men drogs snart till teatern. Startade Teatern i Gamla stan i Stockholm och arbetade där som regissör. Han blev sedan engagerad vid Göteborgs stadsteater. Togs till TV-teatern 1960 och regisserade bland annat Hemsöborna och Jolos Någonstans i Sverige. På senare år känner vi honom genom hans personliga konstprogram, där hans röst och pedagogiska förmåga har fått konsten att nå ut till TV-fåfölgarna.*



*Eugène Jansson: Gryning över Riddarfjärden, 1899.*